

ВІДГУК

офіційного опонента доктора економічних наук, професора, завідувача кафедри міжнародних економічних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка Грабинського Ігоря Михайловича на дисертаційну роботу Мойсей Валентини Іванівни на тему: «Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини

Актуальність теми дослідження. Глобалізація накладає свій відбиток на розвиток усіх процесів у сучасному світі. У сфері трудових відносин такий вплив виявився у створенні глобального ринку праці. Глобальним цей ринок можна вважати тому, що за сучасних умов міждержавні потоки робочої сили стають що раз більш інтенсивні, робоча сила характеризується що раз вищою мобільністю в міжнародному масштабі.

У цьому контексті важливо дослідити механізми впливу міжнародної міграції робочої сили на економіки країн, які беруть участь в даному процесі.

Розуміння суті зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили є важливим:

1) із позиції формування державної міграційної політики, яка б враховувала всі позитивні та негативні впливи міжнародної трудової міграції;

2) у контексті координації держави та інших зацікавлених суб'єктів у процесах міждержавного руху робочої сили;

3) для вироблення оптимальної стратегії позиціонування України на міжнародному ринку з огляду на багатоаспектність міжнародної міграції.

Успішне розв'язання окреслених вище завдань допоможе країні успішно інтегруватися в процеси міжнародної міграції робочої сили з одночасним підвищенням кадрового та інтелектуального потенціалу.

За мету дослідження дисертантка обрала комплексне наукове обґрунтування теоретичних і практичних засад зовнішніх економічних ефектів міжнародної трудової міграції, а також розроблення на цій основі

практичних рекомендацій щодо використання позитивних ефектів міжнародної трудової міграції для економічного розвитку України (с.4). Усе це визначає актуальність дисертаційного дослідження, здійсненого В.І. Мойсей.

Обґрунтованість і достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій та загальна характеристика роботи. Наукові положення та одержані результати дослідження, висновки й рекомендації, викладені у дисертаційній роботі, є достовірними та обґрунтованими. Це підтверджується логікою дослідження, суворим дотриманням загальнонаукових принципів ведення наукових досліджень, адекватністю наукових методів предмету дослідження, коректністю методів оброблення інформації, точністю викладених результатів дослідження.

Автор узагальнила стадії міжнародного руху робочої сили (с. 13–17), розкрила різні точки зору на трактування терміна «міжнародна міграція» (с.18–19) . За результатами критичного осмислення наукових підходів до сутності міжнародної трудової міграції автор визначає її як складне системне соціально-економічне явище, суть якого полягає в тому, що певні частини робочої сили одних країн працюють у економіках інших, причому відбувається постійне переміщення робочої сили між країнами з метою її продажу (с. 20). Це доводить переконлива аргументація щодо складної структури міжнародної міграції робочої сили (с. 22–25), в якій автор виокремлює динамічну та стабільну складову (с.20). Автор розглядає також структуру міжнародної трудової міграції за рівнем пропозиції мігрантами інтелектуального капіталу (с. 27).

У дисертації В.І. Мойсей здійснено теоретичний і методологічний аналіз основних чинників міжнародної міграції робочої сили (с. 32–37) та зовнішніх економічних ефектів, зумовлених нею, в економіках країн-донорів та країн-реципієнтів робочої сили (с. 47–58).

Обґрунтованість сформульованих у дисертації положень, висновків і практичних рекомендацій забезпечується комплексним застосуванням

наукових підходів і методів, використаних для розв'язання поставлених завдань. Потрібно відзначити широке використання статистичних, аналітичних та інформаційних матеріалів Міжнародної організації праці, Світового банку, інших міжнародних організацій, Державної служби статистики України, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених.

Насправді в фаховій літературі повністю не сформульовано єдиних підходів і критеріїв до аналізу процесів міжнародної міграції, повзаяк основну увагу науковці зосереджують на дослідженні міграційних потоків, залишаючи поза увагою ті маси мігрантів, які мігрували раніше і працюють за кордоном. Такі підходи дають змогу оцінити зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили. Із огляду на це, автор комплексно аналізує і стабільну і динамічну складові міжнародної трудової міграції у XXI ст. (с. 68–82).

Дисертант ґрунтовно проаналізувала позитивні та негативні економічні ефекти в економіках країн еміграції (с. 87–94) та країн-реципієнтів робочої сили (с. 97–125). Як підсумок – автор робить висновок щодо позитивності загального впливу міжнародної міграції на економіки країн-донорів робочої сили. Позитивні економічні ефекти, зокрема, надходження грошових переказів від трудових мігрантів для низки країн досягають 20 % ВВП і більше, і відіграють важливу роль у розвитку внутрішніх ринків, позитивно впливають на платіжний баланс і добробут населення. Фінансові потоки міжнародних мігрантів є вагомим джерелом зовнішніх надходжень до країн, що розвиваються (понад 30 % усіх зовнішніх надходжень), і поступаються лише ПШ. Такі потоки є стійкими до дії кризових явищ і продовжують зростати навіть за умов кризи (с. 126–127).

За результатами проведеного аналізу автор робить висновок щодо суперечливості впливу трудової міграції на економіки країн-реципієнтів робочої сили. Вона виявляється в тому, що позитивні економічні ефекти зумовлені зменшенням дефіциту робочої сили в непрестижних секторах (сільське господарство, будівництво, хатні працівники), а також підвищенням

інтелектуального капіталу та зменшенням витрат на підготовку висококваліфікованої робочої сили, що великою мірою нівелюються негативними – додатковим навантаженням на бюджет і ресурси, ще більшою мірою – відпливом фінансових ресурсів у формі грошових переказів мігрантів і передусім додатковими бюджетними витратами, пов'язаними з нелегальними мігрантами. Міжнародна трудова міграція позначається також на рівні безробіття, однак її вплив відсутній, якщо мігранти заповнюють вакансії в непрестижних секторах економіки (с. 125).

З метою оцінки диспозиції окремих країн у глобальній системі міжнародної міграції робочої сили автором розроблено модель міграційних потенціалів, яка за набором показників дає змогу оцінити донором чи реципієнтом виступатиме країна щодо інших (с. 130–134).

Застосовуючи розроблену модель, автор визначає місце України в глобальній архітектурі міграційних потоків переважно як донора робочої сили (с. 138) у більш розвинуті європейські країни. Окремо проаналізовано основні потоки високкваліфікованих трудових мігрантів з України (с. 146–147). Як ключову проблему включення України до міжнародної системи потоків робочої сили автором виокремлено значне переважання нелегальної трудової еміграції з України (с. 146–150), з чим можна цілком погодитися.

Дисертант здійснила практичну оцінку значного спектра зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили в економіці України. Досліджено, зокрема, вплив на кадровий потенціал (с. 152–153), роль грошових переказів мігрантів у доходах населення (с. 154–156), вплив міграції на демографічний потенціал країни (с. 157–158), економічні втрати внаслідок відпливу висококваліфікованих кадрів за кордон (с. 157–162). На основі отриманих результатів автор робить обґрунтований висновок щодо загалом позитивного економічного впливу міжнародної трудової міграції на економіку України, наголошуючи на важливості максимальних позитивних економічних ефектів від міжнародної міграції, необхідності розбудови інфраструктури державного регулювання міжнародної трудової міграції,

насамперед з метою зменшення нелегальної міграції (с. 187). Для цього автором обгрунтовано низку пропозицій (с. 169–175), оцінено потенційні економічні ефекти від їх реалізації (с. 176–179).

Усі висновки, сформульовані в дисертаційній роботі, базуються на достовірних наукових та статистичних джерелах. Обсяг викладеного матеріалу є достатнім для обгрунтування запропонованих дисертантом висновків і рекомендацій. Основні положення та висновки дисертації оприлюднені автором на 13 міжнародних та всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях. Наукові положення, висновки та рекомендації достатньою мірою науково аргументовані, мають теоретичне і практичне значення та достовірні ознаки новизни.

Дисертацію виконано відповідно до планів науково-дослідних робіт Чернівецького торговельно-економічного інституту за темою «Світові трансформації в умовах цивілізаційних змін» (№ державної реєстрації 0113U007498).

Практичне значення одержаних результатів полягає в формуванні наукового підґрунтя державної міграційної політики та заходів держави для максимально ефективного використання інтеграції кадрового потенціалу країни в міжнародну міграцію робочої сили.

Наукова новизна одержаних результатів. Можна погодитись із дисертантом, що найвагомішими науково новими результатами, що були отримані особисто автором, є такі:

1. Вперше визначено диспозицію країни в міжнародній трудовій міграції в аспекті донор–реципієнт робочої сили щодо інших країн і водночас враховує дві основні групи чинників: притягання–відштовхування та наявність соціальних мереж мігрантів (доступність каналів міграції) на основі розробленої дисертантом моделі міграційних потенціалів (с. 126).

2. Запроваджено поняття «ефект «локальної пастки безробіття»» для економік країн-реципієнтів, суть якої полягає в тому, що наявність трудових іммігрантів, які займають низькооплачувані та непрестижні робочі місця,

знижує трудову активність місцевого населення, яке надає перевагу отриманню соціальної допомоги та статусу безробітного перед статусом зайнятого на непрестижних роботах (с. 51).

3. Виявлено відсутність негативних ефектів впливу робочої сили на забезпечення економік країн відповідної групи робочою силою і наявність великого позитивного впливу грошових переказів мігрантів (с. 57).

4. Емпірично підтверджено наявність позитивних (забезпечення робочою силою, зростання інтелектуального капіталу та зменшення витрат на його підготовку) та негативних зовнішніх економічних ефектів, зумовлених міжнародною міграцією (сприяння трудовій пасивності певних соціальних груп серед місцевого населення, додаткові соціальні витрати, які надто великі за високого рівня нелегальної трудової міграції, вплив фінансових ресурсів через грошові перекази мігрантів) у економіках країн-реципієнтів робочої сили (с. 52).

5. Обґрунтовані пропозиції щодо розбудови інфраструктури державного регулювання міжнародної трудової міграції, які дозволять зменшити тінізацію трудової міграції з України, зроблять її керованою (с. 160).

Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації. Текст автореферату адекватно відображає основний зміст, структуру та ідейну спрямованість дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням, висновкам та рекомендаціям дисертаційного дослідження. Новизна, згадана в авторефераті дисертації, повністю відображена у роботі.

Повнота викладу результатів дослідження у наукових фахових виданнях. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлені в опублікованих 23 працях, у тому числі 10 статтях у наукових фахових виданнях. Загальний обсяг публікацій становить 5,25 авт.арк., з яких особисто автору належить 4,8 авт.арк.

Наукові результати кожного розділу роботи достатньо повно представлені в публікаціях. Усі опубліковані праці дисертанта повною мірою

відповідають нормативним вимогам, які висуваються МОН України до наукових публікацій.

Дискусійні положення та недоліки. Незважаючи на наведену вище позитивну оцінку дисертації, робота не позбавлена положень, які можуть слугувати підставою для дискусії, та окремих недоліків.

По-перше, дисертант здійснює авторський поділ міжнародної міграції робочої сили на стабільну (загальна кількість трудових іммігрантів чи емігрантів у країні) та динамічну (власне міграційні потоки у певному періоді) компоненти (с. 19–21). Такий поділ є вдалим, оскільки дозволяє більш повно врахувати вплив міжнародної міграції на економіки, ніж розгляд лише міграційних потоків. Однак на рис.1.2 дисертації наведено чотири складові міжнародної трудової міграції. На рисунку не зазначено які з них входять до статичної, які до динамічної компоненти міжнародної міграції.

По-друге, як один із чинників міжнародної трудової міграції автор розглядає «мотив зайнятості» (с. 32). Однак значно більшою спонукальною силою є отримання вищої заробітної плати за свою працю. Саме прагнення підвищити рівень матеріального забезпечення, а не просто знайти роботу є для більшості людей головним під час прийняття рішення щодо виїзду для роботи за кордон.

По-третє, автором цілком правильно зазначено, що негативний вплив еміграції висококваліфікованої робочої сили виявляється у разі неможливості, наприклад, випускникам вузів чи іншим висококваліфікованим працівникам, знайти роботу в своїй країні (с.100). Водночас серед пропозицій у третьому розділі відсутні ті, які були б спрямовані на утримання висококваліфікованої робочої сили в Україні.

По-четверте, як одну з ознак поділу міжнародної міграції робочої сили автор розглядає час перебування мігранта в іншій країні (с. 24–25). Такий поділ є важливим, адже за логікою та частина громадян, яка виїжджає на тимчасові роботи за кордон, майже завжди повертається на батьківщину. Відсоток тих, хто повертається після тривалого перебування та роботи за

кордоном, значно менший. Однак при аналізі процесів міжнародної міграції в Україні структура міжнародної міграції в часовому розрізі не розглянута. Включення цього аспекту в розгляд дало б змогу більш повно оцінити часові межі втрати економіки від міжнародної міграції робочої сили (тимчасові у випадку короткотермінової міграції, та безповоротні – якщо міграція здійснюється на тривалий термін).

По-п'яте, у дисертації бажано було б оцінити можливі зовнішні економічні ефекти у випадку безвізового режиму з країнами ЄС, уведення якого можливе в недалекому майбутньому, виходячи з заяв українських та європейських урядовців.

Відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника». Вказані вище дискусійні положення та деякі похибки не заперечують загальної теоретичної і прикладної значущості роботи. Опонована дисертація за змістом відповідає темі, меті і окресленим завданням, відповідає пп.9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. Робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. Дослідження є самостійною фаховою роботою, забезпечує розв'язання важливої наукової проблеми – врахування зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили для країн-донорів та країн-реципієнтів.

Загальна оцінка дисертаційного дослідження. Дисертаційна робота В.І. Мойсей «Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили» присвячена дослідженню одного з актуальних питань теорії та практики регулювання міграційних процесів, що відбуваються у глобальних межах світового господарства. Дослідження зовнішніх економічних ефектів міжнародної міграції робочої сили виконане на високому науково-теоретичному рівні. Дисертація містить нові, оригінальні наукові положення

та висновки, що мають значну теоретичну і практичну цінність і в сукупності розв'язують важливе наукове завдання розробки теоретико-методологічних підходів і рекомендацій щодо формування міграційної політики держави та інтеграції України в світові міграційні процеси. Розв'язання цього наукового завдання становить цінний, необхідний внесок у створення цілісної, науково обґрунтованої теоретико-методологічної бази для формування ефективної, адекватної сучасним реаліям та імперативам епохи глобалізму державної стратегії й політики у сфері міжнародної трудової міграції та забезпечення успішного долучення країни до глобального ринку робочої сили.

Дисертація В.І. Мойсей «Зовнішні економічні ефекти міжнародної міграції робочої сили» є цілісним, самостійним і завершеним дослідженням, яке за змістом, структурою, обсягом, оформленням повністю відповідає нормативним вимогам МОН України, що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук. Зважаючи на це, автор дисертації – Валентина Іванівна Мойсей – заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини.

Офіційний опонент –
завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин
Львівського національного університету
імені Івана Франка,
доктор економічних наук, професор

І.М. ГРАБИНСЬКИЙ

16 червня 2015 р.

